

על הפרדיגמה והפרקטיקה של עבודה סוציאלית קהילתית בזמן מלחמה ד"ר שלומית וייס דגן

האם ביחד ננצח?

המלחמה שפרצה ב-7.10 חשפה אותנו לטראומה קולקטיבית של קהילות שלמות וטראומה ברמה הלאומית. אחרי שנה משוסעת, בה כל מחנה ומחנה בישראל התבצר בעמדותיו, נכפתה עלינו מלחמה אכזרית שהזכירה לנו שכולנו קהילה אחת.

לפני מספר חודשים, בעולם שקדם למלחמה, פרסמנו בגיליון מיוחד אודות עבודה קהילתית של כתב-העת 'חברה-רווחה', מאמר המציג את הפרדיגמה של העבודה הסוציאלית הקהילתית (וייס דגן ועמיתים, 2023). בצוק העיתים, לצורכי תכנון התערבויות של עבודה סוציאלית קהילתית, התאמנו את עקרונות הפרדיגמה של העבודה הסוציאלית הקהילתית לעת הזאת - עת בה קהילות נאלצות להתמודד עם המלחמה והשלכותיה.

הפרדיגמה של העבודה הסוציאלית הקהילתית בעת הזו

פרדיגמה היא מושג מרכזי בפילוסופיה ומהווה מסגרת הכוללת תפיסות, ערכים ושיטות של תחום מדעי מסוים (Bryant, 1975). פרדיגמה עשויה לשמש כמצפן המכווין את ההתערבות.

כל פרדיגמה מורכבת מארבעה מרכיבים: תפיסות אודות טבע האדם והעולם (אונטולוגיה), מקורות הידע עליהם אנחנו מתבססים (אפיסטמולוגיה), מהם הערכים ותפיסות המוסר המנחים אותנו (אקסילוגיה) וכיצד נפעל כפועל יוצא של כל שלושת המרכיבים הקודמים (המתודולוגיה).

תפיסת טבע האדם והעולם לפי הפרדיגמה של העו"ס

לפי העקרון הראשון, האדם הוא בלתי נפרד מסביבתו. מלחמה ושעת חירום פוגעות במערכות השונות המקיפות את האדם, פרט, משפחה, קהילה ומדינה. בשל הפגיעה הרב מערכתית, גם ההתערבות צריכה לתת מענה רב מערכתי לתמיכה והתמודדות עם מצב החירום. כך למשל, המפונים מיישובי הצפון והדרום זקוקים לסיוע רב מערכתי ברמה המשפחתית, ברמה התעסוקתית-כלכלית וברמה הקהילתית-מקומית.

העקרון השני מכיר בכך שבני אדם חיים ופועלים בתוך מבנה חברתי המאופיין ביחסי כוח בלתי הוגנים ובלתי שוויוניים. שלב הראשוני של המשבר בדרך כלל מאופיין ב"שבירת היררכיה" החברתית, כמו פינוי יישובים חזקים לצד מוחלשים מבחינה סוציאקונומית או גיוס מילואים מכל שכבות האוכלוסייה. כולם בסירה אחת. אך עם החלשות האיום יש חזרה ליחסי הכוח שהיו לפני המשבר. אפשרויות השיקום מושפעות מההקשר החברתי כגון מיקום ביחסי הכוח ופערים חברתיים. אוכלוסיות מודרות הסובלות מאפליה בשגרה, סובלות יותר מהשלכות הטראומה הקולקטיבית בהשוואה לקהילות חזקות יותר (Weisner, 2020). לפרטים ולקהילות מבוססות יותר יש יותר משאבים להתמודדות, וכן להיפך.

העקרון השלישי מגדיר את בני האדם כאקטיביים ובעלי יכולת לפעולה ולשינוי, בעת שגרה וכך גם בעת חירום. השלב הראשוני של תחילת המשבר עשוי להיות מלווה ב"שיתוק", אך בהמשך, בצל האירוע הטראומטי, הנפגעים שואפים לעצב את חייהם בכוחות עצמם והם מפתחים באופן עצמאי אסטרטגיות התמודדות ושיקום.

העקרון הרביעי מכיר בחשיבות הפסיכולוגית של שייכות לקהילה בשגרה ובמיוחד בשעת חירום, קהילה מקנה משאבים רגשיים וחברתיים שעשויים להפחית תגובות פוסט טראומטיות ולחזק חוסן.

מקורות הידע עליה נשענת העבודה הסוציאלית הקהילתית

- מקורות הידע כוללים שלושה מקורות: (1) הידע של חברי הקהילה הנובע מניסיונם, (2) הידע של אנשי מקצוע שהתגבש מתוך הניסיון המקצועי (3) והידע האקדמי-מדעי של אנשי מקצוע.
- יש צורך בבניית ידע חדש שמחד נסמך על ידע קודם אך במקביל נאסף מהעושים עצמם. יש ידע רב שחסר לנו למשל, על משמעות האיום ועל הצרכים כעת, ועל כן, איסוף הידע מהשטח (מהנפגעים ושיתוף הידע בין צוותים העוסקים במלאכה) קריטי לקבלת תמונה שתאפשר להתאים את ההתערבות לצרכי הקהילות הספציפיים וכל להגביר את יכולת הסיוע.

הבסיס הערכי של פרדיגמת העבודה הסוציאלית הקהילתית

אחד הערכים המובילים את ההתערבות של העו"ס הקהילתית הוא ערך ההשתתפות. ערך זה מתבסס על ההנחה כי בני אדם הם בעלי זכות להשפעה על החלטות הקשורות לחייהם. במצב חירום, חשוב במיוחד לבסס את ההתערבות מתוך שותפות מלאה עם חברי הקהילה על מנת להשיב להם תחושת שליטה ולהפחית תחושת חוסר אונים וכן להעלות את המסוגלות האישית והקהילתית שלהם.

המלצות לפרקטיקה של עבודה סוציאלית קהילתית לשעת חירום לאור הפרדיגמה

- התערבות רב מערכתית - התייחסות לכל מעגלי החיים של האדם, משפחה, קהילה, רשות מקומית וכד'; מיפוי המערכות השונות, הכוחות הפועלים בשטח ויצירת שיתוף פעולה בין המערכות השונות (למשל בחזרת השבויים פעילה גם המערכת המשפטית, הקהילתית וגם הרמה הפוליטית המקומית).
- הערכת עוצמת הפגיעה - תוך התייחסות לקונטקסט החברתי ולחסמים של מצב הסוציאקונומי, מעמד חברתי/תרבותי, זהות מגדרית וכד'.
- שייכות לקהילה - שמירה על מסגרת הקהילה וחיזוק החיבור בין חבריה. קיום מפגשים מקוונים ו-"פנים אל פנים".
- מיפוי צרכים וכוחות - איסוף ידע מהתושבים בדרכים מגוונות כדי לקבל את תמונת הצרכים החדשים במהירות האפשרית. למפות גם יכולות וכישורים של ההון האנושי ולרתום אותם למענה לצרכים.
- אין חכם כבעל הניסיון - איסוף מהיר של ידע פרקטי שהצטבר במקומות אחרים או מבעלי ניסיון במשברים דומים ועבודה בצוותים על-אזוריים לחשיבה ולמידה.
- עידוד יוזמה והשתתפות - על העו"סיות הקהילתיות לזהות את הפעולות האקטיביות ואת היוזמות של חברי הקהילה, להעצים אותם ולארוג אותם יחד לפעולה קהילתית מיטיבה.

מקורות

- וייס-דגן, ש., אביב, ע., אליהו, א., לוי, ד., מקרוס, א., פרייברג ס., וצריקר, ע. (2023). מפת דרכים: גיבוש פרדיגמה לעבודה סוציאלית קהילתית, *חברה ורווחה*, מ"ג, 1, 8-29.
- Bryant, C. G. (1975). Kuhn, paradigms and sociology. *The British Journal of Sociology*, 26(3), 354-359. <https://doi.org/10.2307/589851>
- Weisner, L. (2020). *Individual and community trauma: Individual experiences in collective environments*. Illinois Criminal Justice Information Authority.

